

Sima Paşa qızı İsmayılova

Bakı Dövlət Universiteti, Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrası, Bakı
Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
simabdu@mail.ru 0505176650

"Əkinçi" biblioqrafik mənbələrdə

"Maarifdən, elmdən məhrum bir xalq işıqdan məhrumdur" deyən görkəmli maarifpərvər Həsən bəy Zərdabibinin bütün həyatı öz doğma xalqının maariflənməsi işi ilə bağlı olmuşdur.

Həsən bəy Zərdabi ana dildə çıxan qəzeti "Yuxulu qardaşlarını qəflət yuxusundan oyatmaq" yolunda mühüm vasitə hesab etmişdir. Təqib və çətinliklərə baxmayaraq o, 1875-ci il iyul ayının 22-də Rusiyada Azərbaycan dilində ilk qəzet - "Əkinçi"nin nəşrinə nail olmuşdur. "Əkinçi" qəzetinin nəşri xalqımızın mədəniyyət tarixində mühüm hadisə olmuş, onun fəaliyyətə başlaması ilə Azərbaycan dilində dövrü mətbuatın əsası qoyulmuşdur.

XIX əsrin ortalarında yaranan, ilk dövrü mətbu orqan olan "Əkinçi" qəzeti ictimai fikir tariximizdə maarifçiliyin təşəkkülünə və inkişafına səbəb olmuşdur. Qəzet ətrafında toplanan görkəmli maarifpərvərlər bir tərəfdən elm, maarif və mədəniyyətin xalq kütlələri arasında yayılmasına çalışmış, digər tərəfdən geriliyə, cəhalətə qarşı barışmaz mübarizə aparmışlar.

Görkəmli realist və mütəfəkkir yazıçı Mirzə Fətəli Axundov, maarifpərvər şair Seyid Əzim Şirvani, dramaturq Nəcəf bəy Vəzirov, Əsgər bəy Adıgözəlov Gorani, Əlizadə Şirvani və başqaları mürtəce qüvvələrə qarşı yürüdülmən kəskin mübarizənin öncülləri idilər. Ayda iki nömrəsi çıxan "Əkinçi"nin 5 daimi şöbəsi var idi. Bunlar "Daxiliyyə", "Əkin və ziraət xəbərləri", "Elm xəbərləri", "Məktubat", "Tazə xəbərlər" adlanırdı.

Üç illik fəaliyyəti dövründə qəzetin səhifələrində 1000-dən çox məqalə, məktub, xəbər, şeir və müxtəlif janrda, dərin məzmunlu materiallar çap olunmuşdur. "Əkinçi"nin 1877-ci il sentyabr ayının 29-da çıxmış 20-ci nömrəsində oxucular belə bir elan görmüşlər: "Biz naxoş olduğumuza görə bu ilin axırncı nömrələri öz vaxtında çıxmıyacaq və onların haçan çıxmağı məlum deyil". Bu "Əkinçi"nin son sözü oldu. O susdurulsa da, ideyaları sonrakı demokratik qəzetlərdə öz əksini tapmışdır. Onun yaratdığı məşəl yeni yaranan mətbuat səhifələrində yenidən parlamışdır.

Azərbaycan mətbuatı tarixində böyük rol oynamış "Əkinçi"nin dolğun ideya və məzmununu geniş oxucu kütləsinə çatdırmaq bütün dövrlərdə zəruri məsələ olmuşdur.

Bu məqsədlə qəzetin müxtəlif müəlliflər tərəfindən bibliografik informasiya mənbələri tərtib edilmişdir. "Əkinçi" qəzetinin ilk izahlı bibliografiyasını yaratmaq təşəbbüsü filologiya elmləri doktoru Sadıq Hüseynova məxsusdur. S.Hüseynov əsərinin bir qismini hələ 1959-cu ildə Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyasının "Xəbərləri"ndə (İctimai elmlər seriyası, №6, s.81) dərc etdirmişdir. Onun "Əkinçi" qəzetinin izahlı bibliografiyası" kiutabı ilk dəfə 1963-cü ildə M.F.Axundov adına Azərbaycan Respublika Kitabxanası tərəfindən çapdan çıxmışdır. İkinci dəfə bu bibliografik vəsait daha da təkmilləşdirilərək 1977-ci ildə nəşr edilmişdir. Burada qəzetdə gedən materialların müxtəlif müxtəsər izahı verilmiş, gizlin imzalar, yaxud imzasız məqalələrin müəllifləri müəyyənləşdirilmişdir.

Bibliografik vəsaitdə qəzetlər illər üzrə ayrılmış, yəni qəzetin illik komplekti ayrı-ayrılıqda götürülmüş və buradakı materiallar əlifba sırası ilə tərtib olunmuşdur. Vəsaitdə "Əkinçi"də iştirak edən müəlliflərin adlar cədvəli və bibliografiyada mövzu üzrə yerləşən materialların göstəricisi də verilmişdir.

Nəşrin digər bibliografik tədqiqatçısı Vəli Məmmədovun Azərbaycan Dövlət Universitetinin tələbələri üçün tərtib etdiyi "Əkinçi" qəzetinin göstəricisi adlı vəsait 1963-cü ildə çap edilmişdir.

Sadıq Hüseynov tərəfindən tərtib olunmuş "Əkinçi" qəzetinin izahlı bibliografik vəsaitində "Əkinçi" qəzetinin yalnız 1875-ci ildə çıxmış nömrələri əhatə edilmişdir. Burada qəzetin bütün nömrələri şərh edilir, yəni bir nömrənin materialları barədə izah verildikdən sonra digərinə keçilir.

Vəli Məmmədovun tərtib etdiyi "Əkinçi" qəzetinin göstəricisi adlı bibliografik vəsaitdə isə materialların qruplaşdırılması fərqlidir. Belə ki, burada qəzetdə dərc edilmiş məqalələr şöbələr üzrə qruplaşdırılmışdır. Qəzetin ilk şöbəsi olan "Daxiliyyə"dən, son şöbəsi hesab edilən "Tazə xəbərlər"ə qədər hamısı ardıcıl olaraq verilmişdir.

Bibliografik göstəricinin bu qayda ilə tərtib olunması qəzetin ayrı-ayrı şöbələrinin nə vaxt meydana gəldiyini, habelə xarakter və məzmununu daha qabarıq göstərməyə kömək edir. Göstəricidə heç bir şöbəyə daxil olmayan yazılar - məqalə və məktublar, şeirlər, redaksiya qeydləri (bildiriş, məlumat, düzəliş), hətta elanlar da nəzərdən qaçmamışdır. Vəsaitin "Əlavələr" hissəsinə bəzi mətləbləri aydınlaşdıran qeydlər, qəzetin müxbirləri və onların fəaliyyətini əks etdirən siyahı, nömrələrin çıxma tarixini göstərən cədvəl və "Əkinçi"yə aid olan digər nüsxələr haqqında mülahizələr daxil edilmişdir. Bibliografik göstəricidə əks etdirilmiş bu məlumatlar "Əkinçi" qəzetinin daxili məzmununun hərtərəfli açılmasında mühüm informasiya mənbələridir.

Bu qəbildən olan bibliografik vəsaitlərdən biri də 2005-ci ildə Mirabbas Aslanovun tərtibi ilə "Əkinçi" qəzetinin bibliografiyası adı ilə Şirvanəşr tərəfindən çapdan

çıxmışdır. Onun redaktoru Anar İsabəyli olmuşdur. Biblioqrafik göstəricinin müəllifi vəsaitin əvvəlində yazmışdır: "Sadıq Hüseynov biblioqrafiyanı, Vəli Məmmədov göstəricini tərtib edərkən orjinala, yəni "Əkinçi" qəzetinin özünə, biz isə "Əkinçi"nin yeni nəşrinə istinad etmişik, buna görə də zəhmətimiz nisbətən asan olmuşdur. Bununla bərabər, bu biblioqrafiya əvvəlkilərlə müqayisədə həm quruluşuna, sadəliyinə, həm də oxucuya "Əkinçi" haqqında daha dolğun məlumat vermək baxımından az da olsa fərqlənir".

Müəllifin özünün etiraf etdiyi kimi "Əkinçi" qəzetinin biblioqrafiyası" adlı biblioqrafik mənbə tərtib edilərkən biblioqrafik vəsaitlərin tərtibi metodikasına əməl olunmamışdır. Özündən əvvəlki vəsaitlərə istinad edən bu mənbə ədəbi materialların qruplaşdırılması da fərqlidir. Biblioqrafik vəsaitin sonunda "Əkinçi"nin nömrələrinin çıxma tarixini əks etdirən cədvəl verilmişdir.

"Əkinçi" qəzetinin biblioqrafiyası (2005) adlı biblioqrafik mənbə biblioqrafik vəsait kimi daha tam və əhatəli olmasa da, dövrü mətbuat tariximizin tədqiqatçıları üçün qiymətli mənbədir.

Həsən bəy Zərdabının ədəbi-publisistik irsinə ən dəyərli hədiyyələrdən biri Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu Mətnşünaslıq şöbəsində görkəmli ədəbiyyatşünas alim Əziz Mirəhmədovun rəhbərliyi ilə "Əkinçi" qəzetinin yeni və tam mətninin (tərtib edən: T. Həsənzadə) 1979-cu ildə kitab şəklində nəşr olunmasıdır.

"Əkinçi"nin ümummilli əhəmiyyətini nəzərə alaraq qəzetin səhifələrində dərc edilmiş məqalələrin analitik məzmununu açan yeni biblioqrafik informasiya mənbələrinin yaradılması müasir dövrümüzün aktual reallıqlarıdır.

Ədəbiyyat:

1. "Əkinçi" qəzetinin biblioqrafiyası (tərtib edən M. Aslanov). Bakı. "Şirvan nəşr"-2005.
2. "Əkinçi" (tərtib edən T. Həsənzadə). Bakı. "Azər nəşr"-1979.
3. "Əkinçi" qəzetinin izahlı biblioqrafik göstəricisi. Bakı. "Azər nəşr"-1977.
4. S. Hüseynov. "Əkinçi" qəzetinin izahlı biblioqrafiyası. Bakı-1963.
5. S. İsmayılova. Azərbaycanda bədii ədəbiyyat və ədəbiyyatşünaslıq biblioqrafiyası (1965-2000-ci illər). Bakı-2009.
6. V. Məmmədov. "Əkinçi" qəzetinin göstəricisi. Bakı-1963.